

## The Role of Publicity and Fiction in the Update of the Environmental Issue in the 1990s. XX Century

UDC 94:371.671(477.7)

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723129>**Shelepova Daryna**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0002-1920-7293>, [d1488arinasazonova@gmail.com](mailto:d1488arinasazonova@gmail.com)*Ukrainian State University of Science and Technologies (Dnipro, Ukraine)*

### Abstract.

**The purpose** of the article is to study environmental journalism in the 1990s, as one of the important manifestations and tools of civil society formation in Ukraine.

**Relevance** To date, humanity has built whole armadas of various machines and mechanisms to make life more comfortable. But here is the paradox - all this will become junk that no one needs, if the price of this comfort is the destruction of the environment. Therefore, the current generation of people should feel grateful to those who spoke brightly and loudly for the first time, namely to the masters of passionate artistic words. It was the desire to once again say a good word about them that prompted the author to write this article.

**Research results.** Problems of protection and preservation of the environment are one of the priority issues in journalism. Over the years, many articles devoted to the problem of the environment appear. The article gives many examples of sharp and successful journalistic speeches in defense of native nature, which had a considerable impact on the formation of ecological thinking among people, in particular, written by A. Kaczynskii, O. Stegnii, S. Plachinada and other public figures. The publicistic orientation of the best artistic works of famous Ukrainian writers is shown, among them: O. Honchar, B. Oliinyk, Yu. Shcherbak.

The understanding of ecological existence is important for the formation of thinking, the development of consciousness and the solution of created environmental problems. In the process of building the Ukrainian state, the role of eco-publicism increased. It contributed to increasing the social activity of the population, formed ecological thinking, and gave an impetus to the development of environmental education.

**Conclusions.** Ukrainian journalism played a significant role in shaping public opinion regarding the need for a careful attitude to native nature and its preservation. Under the influence of journalism, the ecological movement in the country arose and gained momentum, the ecological culture of wide swaths of the population was formed, the role of the Green Party and other political parties that included ecological topics in their program of activity strengthened in the political spectrum of the country.

**Keywords:** civil society, sustainable economy, worldview, environment, formation of ecological thinking, political elite, environment

## Роль публіцистики та художньої літератури в актуалізації екологічного питання в 90-х рр. XX ст.

**Шелепова Дарина***Український державний університет науки і технологій*

### Анотація.

**Метою статті** є дослідження екологічної публіцистики 1990-х рр., як одного з важливих проявів та інструментів формування громадянського суспільства в Україні.

**Актуальність** На сьогоднішній час людство побудувало цілі армади різноманітних машин і механізмів, щоб зробити життя більш комфортним. Але ось парадокс - все це стане нікому не потрібним брухтом, якщо ціною цього комфорту буде руйнація довкілля. Тому нинішнє покоління людей мають відчувати вдячність тим, хто променисто і гучно вперше сказав, а саме майстрам палкого художнього слова. Саме бажання черговий раз сказати добре слово про них і спонукало автора до написання даної статті.

**Результати дослідження.** Проблеми охорони та збереження довкілля є одним з пріоритетних питань в публіцистиці. З роками з'являється багато статей присвячених проблемі навколишнього середовища. У статті наводиться чимало прикладів гострих і вдалих публіцистичних виступів на захист рідної природи, що мали неабиякий вплив на формування у людей екологічного мислення, зокрема писали А. Качинський, О. Стегній, С. Плачинада та інші громадські діячі. Показується публіцистична спрямованість кращих художніх творів відомих українських письменників, серед яких: О. Гончар, Б. Олійник, Ю. Щербак.

Осмилення екологічного буття важливе для формування мислення, розвитку свідомості та розв'язання створених екологічних проблем. У процесі розбудови Української держави роль екопубліцистики підвищилася. Вона сприяла підвищенню соціальної активності населення, формувала екологічне мислення, дала поштовх розвитку екологічної освіти.

**Висновки.** Українська публіцистика відіграла помітну роль у формуванні громадської думки щодо необхідності дбайливого ставлення до рідної природи та її збереження. Під впливом публіцистики виник і набув розмаху екологічний рух в країні, формувалася екологічна культура широких верст населення, посилювалася роль у політичному спектрі країни Партії зелених та інших політичних партій, що включали в програму своєї діяльності екологічну тематику.

**Ключові слова:** громадянське суспільство, стала економіка, світогляд, довкілля, формування екологічного мислення, політична еліта, навколишнє середовище

**Вступ.**

Публіцистика – напрям літературної та журналістської творчості, який досліджує, трактує та узагальнює з власного погляду важливі суспільно-політичні питання, має великий вплив на формування суспільної думки. На думку знаного філолога Володимира Здорогеги, слово «публіцистика» вживається в більш широкому та вузькому значенні. У першому випадку під публіцистикою слід розуміти всю багатоманітну літературу на суспільно-політичну тематику. Сюди можна віднести не тільки статті, але й монографії, науково популярні брошури, невеличкі замітки у ЗМІ, літературно критичні статті тощо. У другому випадку, як вважав науковець, мовиться про публіцистику, як своєрідний вид літературної творчості (Здорогега, 1969, с. 179). Саме у цей період розбудови Української держави публіцистика набула неабиякого розквіту і популярності серед широких верств населення. Про це, зокрема свідчить те, що майже кожна родина тоді виписувала журнали та газети різних напрямів. Зі слів мого наукового керівника, професора Геннадія Кривчика: «Я виписував так багато видань, що вони не вміщалися в поштову скриньку, їх просто клали поруч на підвіконня». Розквіт і шана в цей період чільне місце серед тематики посіла екологічна публіцистика, а згодом виникло й поняття екопубліцистика. Вона формувала не тільки екологічну, але й політичну культуру населення, тобто сприяла формуванню в Україні громадянського суспільства.

**Актуальність.**

На сьогоднішній час людство побудувало цілі армادی різноманітних машин і механізмів, щоб зробити життя більш комфортним. Але ось парадокс – все це стане нікому не потрібним брухтом, якщо ціною цього комфорту буде руйнація довкілля. Тому нинішнє покоління людей мають відчувати вдячність тим, хто променисто і гучно вперше сказав, а саме майстрам палкого художнього слова. Саме бажання черговий раз сказати добре слово про них і спонукало автора до написання даної статті.

**Метою** є дослідження екологічної публіцистики 1990-х рр., як одного з важливих проявів та інструментів формування громадянського суспільства в Україні.

**Аналіз попередніх досліджень і публікацій.**

З розвитком екологічної публіцистики чимало науковців присвятили багато робіт з дослідження впливу екопубліцистики на формування громадської думки та свідомості. У числі перших Ганна Гопко, яка написала дисертацію «Екологічна публіцистика: світоглядний аспект (на прикладі зарубіжних та українських видань 1992 – 2008 рр.)» (Гопко, 2009, с. 15) метою якої був комплексний аналіз екологічної публіцистики, з'ясування тенденцій висвітлення проблем довкілля, ролі матеріалів екологічної спрямованості у ЗМІ в запобіганні катастрофам,

формуванню екологічної культури. Окрім неї, цій тематиці присвятили низку цікавих публікацій О. Чорна («Особливості функціонування поняття «безпека / bezpečnost» в сучасній публіцистиці») (Чорна, 2012, с. 161-167), К. Кириленко («Екологічна проблематика в контексті сучасних культурологічних досліджень») (Кириленко, 2015, с. 19-29), О. Жихарєва («Аспекти дослідження екологічного дискурсу») (Жихарєва, 2013, с. 53-56), М. Ткачук («Людина і природа в українській літературі крізь призму екокритики») (Ткачук, 2011, с. 52-56) та інші. Загалом можна констатувати, що на сьогодні більш-менш ґрунтовно проаналізована екологічна публіцистика, однак на мій погляд, ще недостатньо виявлена роль екологічної публіцистики у формуванні громадянського суспільства та сталої економіки.

**Результати дослідження.**

Погіршення навколишнього середовища – гостра проблема, що існувала роками і особливо проявилася в індустріальну й постіндустріальну епохи. Одними з перших, хто звернув увагу на висвітлення цієї проблеми, були українські публіцисти: письменники, журналісти, громадські діячі, науковці та ін. Широку трибуну для відповідних публіцистичних виступів надали їм такі українські часописи та ЗМІ, як: «Літературна Україна», «Всесвіт», «Дніпро», «Віче» та інші. З другої половини 1980-х рр. у них постійно з'являються публікації на теми Чорнобильської аварії, збереження водойм, ґрунтів, лісів, чистого повітря. Постійно підіймаються теми любові до рідної природи, до рідного краю, дбайливого ставлення до природних багатств Батьківщини.

Саме у публіцистиці вперше було гучно заявлено про те, що природа, навколишній світ знаходяться у великій небезпеці, що країні та й усьому світові загрожує техногенна катастрофа, а у перспективі й загибель людської цивілізації, якщо уряди країн не вживатимуть належних заходів.

Після розпаду Радянського Союзу продовжується висвітлення питання про Чорнобильську катастрофу. Зокрема, у газеті «Літературна Україна» писав на цю тему Роман Лубківський («Духовний Чорнобиль. Від трагедії до національної консолідації»), Любов Ковалевська («Четвертий енергоблок, або як оберігали людей і честь мундира»), Осип Зінкевич («У Чорнобильській зоні»), Тетяна Сікачина («Чорнобильський проект МАГАТЕ») та ін. Зокрема, О. Зінкевич описував свої спогади від поїздки в «зону» так: «Стоять будівлі, хати, колгоспні господарства, загороди – і ніде жодної живої душі. Кругом – болюча тиша» (Зінкевич, 1992, с. 8). Р. Лубківський в своєму виступі в Українському інституті Америки зазначав: «Чорнобиль здетонував волю народу до громадянської непокори... Культурологічні, екологічні, нові естетичні потреби викликали до життя цілий букет товариств і асоціацій, таких, як Товариство Лева, «Зелений світ» і багато інших.» (Лубківський, 1991, с. 2).

Т. Сікачина звернула увагу на бездіяльність Міжнародної організації МАГАТЕ, «Зрозуміло, інтереси тепер незалежних України та Білорусі не могли буди захищені корумпованої міжнародною організацією. Адже відомо, що за сумою внесків у МАГАТЕ колишній злидень СРСР посідав одне з перших місць» (Сікачина, 1992, с. 6). Авторка зазначала, що некоректність поданих висновків з проведених досліджень призвело до заспокоїливого характеру та відвернуло увагу від питання Чорнобиля світового товариства.

Л. Ковалевська описала перші дні аварії та бездіяльність влади роками. Зі слів телеоператора Олега Мاستинського вона писала: «Я ходив по станції – і до мене не було нікому ніякого діла. Заходив у допоміжні приміщення – там ще громадилося будівельне сміття. Дісталися до центрального пункту, входжу – на табло горить напис «АВАРІЯ!». Не хвилюйтеся, кажуть, все, як слід» фізпуск – це завантаження реактора, і не варто звертати жодної уваги.» (Ковалевська, 1991, с. 2). Описувала й те як влада ігнорувала та приховувала реальні дані вимірів, відправляю на атомну станцію персонал.

Публіцисти звернули увагу на небезпечний стан довкілля в Україні й що нашій державі необхідно відмовитися від застарілої економічної парадигми, розробити програму формування екологічної культури населення. Зокрема, про це писав Олександр Стегній. Він намагався пояснити на прикладі країн Заходу, що взаємовідносини «людина – природа» базуються на екологічно-економічному принципі природокористування, що за рахунок мінімального порушення природного середовища, можна отримати найбільших економічних результатів. І особливо важливо це для такої молодої держави, як Україна. «Або ми обираємо технократизм, або взаємовідносини «людина – природа» (Стегній, 1995, с. 86-93) – палко виголошував О. Стегній.

Тему екологічної безпеки продовжив Анатолій Качинський, який зазначав: «Ми не можемо нехтувати ще однією особливістю нинішньої політики екологічної безпеки України, котра визначається не тільки масштабами завдань, що виникають, а й специфікою їх розв'язання в умовах переходу до ринку. Мовиться про можливість виникнення на якийсь час реальної загрози в результаті комбінації політичних або інших факторів на таких формах ринкової економіки, які підриватимуть екологічну безпеку» (Качинський, 1995, с. 94-100).

Питання про вимирання населення в Україні у зв'язку з погіршенням екології гостро підняв Сергій Плачинда в праці «Україна в небезпеці» в 1991 р. Відомий письменник з біллу писав про людей, котрі працюють в екологічно шкідливих умовах, а таким є 96% робітників і селян. «Зокрема, в чорній та вугільній промисловості України працює 51% від загальної кількості робітників цих галузей Союзу, а

на підземних роботах – 58%» (Плачинда, 1991, с. 3), – зазначив він. Екологічно шкідливим є суперфосфатні заводи, підприємства з виготовлення свинячої шкіросировини, синтетичних й дубильних екстрактів, які отруюють людей та навколишнє середовище. Письменник звернув увагу на особливо велику смертність у сільській місцевості. На його думку, в зоні справжнього екологічного лиха опинилися села Херсонщини, Запоріжжя, Одещини.

Важливу роль у формуванні громадської думки з охорони навколишнього середовища та актуалізації екологічного питання відіграла Концепція сталого розвитку, яку було розроблено ще у 1980-х рр. XX ст. та приймається на п'ять років. У 1992 р. була проведена Міжнародна конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро. Вона включила в себе екологічну, економічну та соціальну складові. Оцінюючи велику роль зазначеного документу Юрій Соломатін особливо відмітив те, що у документі чітко сказано, що нинішня модель розвитку світової економіки веде до катастрофи і проголошено необхідність переходу до суспільства сталого розвитку.

Одна з проблема, яка привернула увагу учасників – демографічний вибух на планеті. Величезна кількість організацій, які займаються екологією, заявили, що першочерговим завданням захисту навколишнього середовища, має стати обмеження приросту населення. Однак гуманного розв'язання цієї проблеми не існує.

Ще один сценарій – коли одна з наддержав оголошує зоною своїх інтересів будь-який регіон планети й погрожує незгодним використанням військової сили. Суспільство сталого розвитку, яке пропонується, – суспільство соціальної справедливості, де інтереси майбутніх поколінь враховуються так само, як і інтереси тих хто живе зараз (Соломатін, 1995, с. 80-85).

Окрім Ю. Соломатіна питанням висвітлення екологічної політики стала Тетяна Гардашук. Питанням національної політики є перехід до збалансованого розвитку, у результаті якого поліпшення життя людей не супроводжується порушенням функцій природних систем. В Україні збереглися унікальні природні системи та комплекси, саме вони й становлять природну компоненту екологічного відродження. Необхідно брати до уваги національні, регіональні, корпоративні та інші інтереси для узгодження використання природних ресурсів, а також встановити міру відповідальності. Окрім цього, як зазначала Т. Гардашук, сучасна екологічна політика має відрізнятися від попередніх: «Вона має вийти за межі традиційного спектра «ліве-праве», або «капіталізм-комунізм», оскільки практика довела, що жодній системі не вдалося уникнути екологічних проблем» (Гардашук, 1997, с. 99-108). Отже, завданням національної екологічної політики

є, з одного боку, максимальне збереження природніх компонентів, з іншого – відтворення деградованих екосистем.

Важливим для екологічної політики є процес комунікації. Саме процес комунікації між органами виконавчої влади регіонального та національного рівня описав Олександр Стегній у своїй статті. На стадії формування політики щодо захисту навколишнього середовища, комунікаційна діяльність може підвищити розуміння з боку громадськості та створити широку базу підтримки з цих питань. Особливе значення мають такі методи, як дослідження, соціальні відносини, практика. Безперечно, більшість дій з комунікацій повинні бути заздалегідь сплановані, а отже політичні інструменти будуть функціонувати краще, якщо про їх суть правильно інформувати цільові групи (Стегній, 1998, с. 88-94).

Аналіз антропогенного впливу на природні екосистеми показав, що деградація довкілля України набула шаленої швидкості. Саме тому було прийнято Проект концепції національної безпеки України, про який у своїй статті проаналізували Анатолій Качинський та Павло Загороднюк. Розглянули загальні принципи функціонування сталої економіки, одним з головних є те, що безпека людини та стан навколишнього середовища – одна з найважливіших характеристик життя, інтереси в сфері екологічної безпеки, загрози, які можуть виникнути як навмисно так і ненавмисно та екологічну політику. Усі ці елементи повинні бути пов'язані між собою задля захищеності життєво важливих інтересів людини, довкілля та держави від потенційних загроз (Качинський, 1998, с. 94-100).

Набуло актуальності питання про збереження родючих українських чорноземів, чому присвячено чимало публікацій. Зокрема публікація доктора сільськогосподарських наук Миколи Городнія «Земля: не спізнитися з віддачею боргів». Сільськогосподарське виробництво давно стало одним із могутніх факторів негативної екологічної дії. М. Городній розглядає забруднення водойм внаслідок внесення в ґрунти мінеральних добрив та пестицидів при зливів з ґрунту поверхневих стоків, винос скидними дренажними системами, а також при авіаобробці посівів. Також звернув увагу, що в зоні забруднення опинилися сінокоси та пасовища. Нагромадження радіонуклідів у травах, на торф'яних ґрунтах у десятки разів більше, ніж на піщаних ґрунтах. Невирішеною залишається й проблема утилізації гнійових стоків з великих тваринницьких комплексів (Городній, 1996, с. 81-90).

Питання про збереження водойм розкрили Анатолій Гатненко та Володимир Чуйко у статті «Річка, яка тече через серце кожного українця», що була надрукована в 1994 р. у часописі «Дніпро». Вони висвітлювали засідання «круглого столу» Міністерства

охорони навколишнього природного середовища. Питання стосувалися критичного стану басейну річка Дніпро та шляхам розв'язання проблеми. На засіданні Віталій Поліщук, завідувач лабораторії біогеографії Інституту зоології АН України, зазначив, що в зв'язку з гідробудівництвом, меліорацією, внесенням в ґрунти хімікатів, забруднення промисловими та побутовими відходами, мала кількість очисних споруд призвели до непридатного стану підземні та поверхневі води. Слід зауважити, що порятунок Дніпра включає цілий комплекс заходів як з боку держави, так і з боку кожного громадянина (Гатненко, 1994, с. 74-81).

Народний депутат України Георгій Філіпчук теж звернув увагу на проблеми водойм України. У своїй статті він описує погіршення стану великих та малих річок під час перекриття Дніпра греблями ГЕС. Відмирання водоростей та інших організмів викликає спалахи розвитку паразитів та загрозливих інфекцій, насичує водоймища токсинами. Негативні наслідки гідробудівництва призвели до осушення основних прощ українських боліт, осушені заплави річок, набудована величезна кількість запруд. «Всі «врятовані» річки, та якщо їх ще «розчистили від мулу», перестали бути річками» (Філіпчук, 1994, с. 96-106) – зазначає Г. Філіпчук.

Окрім цього, гостро постає питання знешкодження і утилізації радіоактивних відходів, так званого ядерного паливного циклу. «Спочатку відбирали глухі місця, де складували контейнери, скидали їх у море, топили разом з старими суднами, заливали контейнери з радіацією бетоном, але радіація швидко виходила з-під контролю» (Філіпчук, 1994, с. 96-106) – пише він. Це одна з найнерозв'язаніших проблем і жоден атомник досі не може дати відповідь на питання – де і як їх зберігати

Важливим є також охорона лісів, раціональне використання лісних багатств, запровадження ефективних лісоексплуатаційних заходів. Низку статей присвятив цій темі Андрій Бобко, який звернув увагу на те, що в країні не вистачає спеціалістів, які займалися б вивченням стану лісів, не має установи, котра розробляла б нормативи по таксації лісу, по удосконаленню оцінки змін, що відбуваються у лісовому господарстві (Бобко, 1994, с. 70-78). Також через непередуману, хаотичну вирубку значних лісових масивів перестигла деревина починає свій природний розпад. Тож відновлення лісів є одним з найголовніших завдань нашого суспільства (Бобко, 1993, с. 56-71).

Окрім публіцистів, важливу роль у формуванні екологічної думки відігравала художня література. Література буває публіцистичною, публіцистика – художньою. Література навіть високого художнього гатунку може мати такі ознаки публіцистики як відображення сучасних подій; написано на актуальну тему, «на злобу дня»; чітко визначена громадянська позиція авторська позиція; спонукання читача до

активних дій; емоційний стиль викладення матеріалу. Між такою літературою та публіцистикою не існує стіни. Письменнику, як і публіцистові потрібна мужність та сміливість для постановки важливих дискусійних питань.

Починаючи від усної народної творчості закінчуючи художніми творами Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Куліша, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, Л. Костенко, Олесь Гончара та інших, є краса природи, її гармонія, любов, дружба в людських взаємовідносинах, праця і творчість.

Одним із перших письменників ХХ ст. був Олесь Гончар, який відверто поставив екологічне питання ще наприкінці 1960-х рр. у знаменитому романі «Собор», який був передрукований в 1992 році і набув саме в цей час неабиякої популярності. Видатний письменник порушив найактуальніші проблеми свого часу, зокрема проблему екології. Ця проблема втілюється в образі Володьки Лободи, а також через зображення заводів. Крім нелюбові до пам'яток культури, особливу зацікавленість виявляє перед питанням меліорації, адже вода, земля беззахисні перед його «новаторством». Він поспішає виявити ініціативу, щоб не прогавити свій шанс. Йому байдуже чи осушити плавні чи перетворити його на болото. Тільки б він був уславлений як ініціатор і натхненник цього перетворення. Його очі блищать жадобою влади. Він рідного батька готовий промінати на кар'єру, собор – пам'ятку історії розвалити, аби тільки піднятися на щабель вище. Йому начхати на красу, на ідеали, на людей і рідну землю. Він хоче тільки влади (Гончар, 2001, с. 336).

Особливого багатоаспектного прочитання вимагає поезія Ліни Костенко, у творчості якої сутність цілості відкривається із окремого, звичного і зрозумілого на перший погляд. Спокій і лагідність тону початкових рядків чарівної мініатюри Ліни Костенко бере читача в полон безповоротно. Особливе, особистісне бачення навколишнього як живого й рівного собі, де спілкування tet-a-tet стає не просто можливим, а й необхідним. Поетичні твори Л. Костенко сповнені болю за сплюндровану природу та повні надії на розум та гуманність людини, в одному з уривків «Летючих катренів» вона пише:

«Ми – атомні заложники прогресу  
Вже в нас нема ні лісу  
Ні небес  
Так і живем  
Од стресу і до стресу  
Абетку смерті маємо – АЕС  
Ще назва є, а річки вже немає.  
Усохли верби, вижовкли рови,  
І дика качка тоскно обминає  
Рудиментарні залишки багви.»

(Костенко, 1989, с. 559).

Своєрідне розкриття духовного світу персонажа, витоки його людяності простежує Ю. Яновський у

романі «Вершники», подаючи у новелі «дитинство» умови формування світогляду Данила Чабана. Романтична, лірично-поетична душа малого хлопчика розкривається саме через сприйняття природи, що його оточує, а це – дикий степ, що «простелявся перед ним, як чарівна долина, на якій пахне трава, пахнуть квіти, навіть сонце пахне, як жовтий віск...» (Яновський, 2009, с. 272).

Окреме місце у художній літературі 1990-х рр. посідає література присвячена Чорнобильській катастрофі. Поема Івана Драча «Чорнобильська Мадонна» є одним з найвизначніших творів, який розкриває проблему самої трагедії. Головною темою є зображення наслідків подій через призму людського горя. До цього, починаючи з часів Відродження, образ Мадонни зображували, як щось світле та радісне. У Драча Мадонна – збожевіла мати, якій так і не вдалося народити сина. Мадонна – символ самої України, втілення материнського горя. Сповнений тривоги, відчаю і навіть гніву пролог до поеми:

Я заздрю всім, у кого є слова.  
Немає в мене слів. Розстріляні до слова.  
Мовчання тяжко душу залива.  
Ословленість дурна і випадкова  
(Драч, 2002, с. 31).

Для Драча пошуки слів – це передусім пошуки відповіді на запитання: "Що робити?", "Хто винен?". У своїй поемі він стверджував, що кожен з людей не має права знущатися над природою і всі ми несемо відповідальність за те, що сталося.

Поет Борис Олійник написав поему «Сім», котру присвятив пам'яті героїв-пожежників та кінорежисера В. Шевченко:

Де ви тепер,  
Матерів своїх діти,  
Колисаєте сон?  
...Вдарило в очі світло,  
Ясніше тисячі сонць  
(Олійник, 1988, с. 96).

Поема «Сім» складається із символічних семи розділів, котрі мають відповідні заголовки. Розділи пов'язані між собою ідейним задумом та образом чорного крука – віщуна смерті. Поет кличе людей зупинитися у своєму безумстві, припинити збройне протистояння всі сили кинути на порятунок землі – спільного людського дому, щоб не дійти до „межі рокової“, коли виросте „гриб сатани“.

Отямся ж нарешті!  
Нешадний однаково атом  
Що в них над Гудзоном,  
що в нас над билинним Дніпром!  
Однаково ділиться він до межі рокової.  
Чи відаєш ти, що за нею гряде з пелени,  
Коли над планетою виросте гриб сатани,  
Посіяний сліпо з твоєї гордині людської?!  
(Олійник, 1988, с. 96).

У 1989 р. Володимир Яворівський написав

роман «Марія з полином у кінці століття». Трагедія чорнобильської катастрофи розкривається через долю родини Мировичів, батьківська оселя якої знаходилась у селі Городища, розташованого всього за двадцять кілометрів від атомної станції. Автор, нічого не приховуючи і називаючи речі своїми іменами, оприлюднює страшну правду про справжні наміри й шляхи імперії до дешевого збагачення, нехтування Москвою долями України й українців (Яворівський, 2016, с. 203).

Одночасно з В. Яворівським з'являється документальна повість Юрія Щербака «Чорнобиль». Героями повісті стали реальні люди – пожежники, лікарі, вчені, військовослужбовці, робітники. Письменник розкриває подробиці аварії, аналізує факти, особливу увагу зосереджує на причинах, що призвели до вибуху. В своєму творі Ю. Щербак негативно ставиться до оспівування науково-технічної революції, критикує прихильників за безвідповідальність. «Чорнобиль» – це не тільки пронизлива точність у змалюванні подій та обставин, а й глибина узагальнень (Щербак, 1989, с. 223).

Тож у процесі розбудови Української держави роль екопубліцистики значно підвищується. По-перше, екопубліцистика сприяла пробудженню інтересу у населення та підвищенню соціальної активності населення. Так, 10 червня 1990 р. відбувся мітинг присвячений екологічним проблемам Синевирського заповідника, цього ж року екологічний мітинг провели в селищі Солотвино. Найбільш значні акції протесту були проти захоронення токсичних відходів, будівництва хімічних виробництв в поряд із заповідними зонами, пікетували об'єкти підвищеного радіаційного ризику. Активно стали створюватися громадські екологічні організації. Зокрема в період 1991-1995 рр. утворилося близько 300 організацій. У 1991 р. було під впливом неурядових організацій було створено Національний екологічний центр (Стегній, 2001, с. 243).

По-друге, екопубліцистика формувала екологічне мислення у населення. Сприяло розвитку екологічного навчання в закладах освіти. Поряд зі стандартними уроками екологічного виховання, вводиться залучення школярів та вчителів до різних фестивалів, конкурсів екологічних плакатів, літературних творів. Для студентської молоді вводяться заняття та забезпечення екологічною літературою. У 1994 р. у переліку напрямів підготовки фахівців з вищою освітою вперше з'являється окремий напрямок – «Екологія». Згодом професійна екологічна освіта ведеться в напрямках «Екологія й охорона навколишнього середовища», «Прикладна екологія» (по галузях) і «Експлуатація апаратури контролю навколишнього середовища». Підготовка спеціалістів-екологів здійснюється більше ніж у 60 вищих навчальних закладах різного рівня акредитації, що призводить до збільшення абітурієнтів та спеціалістів в сфері

охорони навколишнього середовища. Розроблюється велика кількість навчальних програм, підготовлено та надруковано декілька десятків підручників з екологічної тематики (Кірейцева, 2017, с. 6).

По-третє, публіцистика спонукала державні органи до прийняття рішень щодо покращення екологічного становища в умовах сталого розвитку. Зокрема, у 1997 р. було видано Розпорядження президента України «Про еколого-економічний експеримент у містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ та Маріуполь. Зокрема Дніпропетровською обласною радою було затверджено програми природоохоронних заходів виходу з екологічної кризи міст Кривий Ріг та Дніпродзержинськ. Програма включала в себе декілька блоків: заходи щодо поліпшення радіаційного стану в місті; поліпшення якості питної води, поверхневих та підземних вод; утилізації відходів та очищення території міста; охорона та раціональне використання земель, рослинних та тваринних ресурсів (Про еколого-економічний, 1997). В 1990-х рр. починається розробка Податкового кодексу України, в який входить розділ «Екологічний податок». Окрім цього приймається один з головних законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Про охорону навколишнього, 1991), закони «Про охорону атмосферного повітря» (Про охорону атмосферного, 1992), «Водний кодекс України» (Водний кодекс, 1995), «Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами» (Про Загальнодержавну, 2000), «Про об'єкти підвищеної небезпеки» (Про об'єкти, 2001) та низка інших спрямована на збереження довкілля.

### Висновки.

Напринці ХХ ст. в Україні, як і у більшості розвинутих країн світу, різко загострилася екологічна проблема, лише частка якої була пов'язана з Чорнобильською аврією 1986 р. У числі перших, хто сповістив населення України про велику біду, що насувається на нас, були діячі культури і науки, які терміново почали оволодівати публіцистичним жанром художньої творчості. Більше того – в Україні дуже швидко виокремлюється такий літературний жанр, як екологічна публіцистика.

Екологічна публіцистика, як один з різновидів публіцистики, висвітлює гострі екологічні проблеми, впливає на погляди та формує свідомість. Публіцисти переконані, що суспільство має звернути увагу на екологічну кризу та відновити рівновагу між людьми та природою. Остеронь не стояла й художня література. Багато творів присвячено оспівуванню краси природи, проблемам та збереженню довкілля. Письменнику, як і публіцистові потрібна мужність та сміливість для постановки важливих дискусійних питань.

Публіцистика тісно пов'язана з художньою літературою, адже література буває публіцистичною, а публіцистика – художньою. Саме комбінований

вплив екопубліцистики та високоякісної художньої літератури мав великий синергетичний ефект, що пробудив активність екологічної політичної еліти, породив рух партій екологічного спрямування, сприяв формуванню екологічної культури широких верств населення. Велика кількість публікацій та творів екологічної тематики спонукає громадськість до рішучих дій. По-перше, підвищується соціальна активність населення. Більше проводиться виступів за збереження навколишнього середовища, за заборону використання токсичних речовин, за розбудову промисловості та ін. По-друге, виникає інтерес у громадськості об'єднуватися в організації екологічного спрямування, котрі згодом перетворюються на політичні партії. По-третє, сприяла розвитку екологічної освіти. Більше уваги

приділяється шкільному вихованню, а у вишах відкривається новий напрям підготовки спеціалістів «Екологія». По-четверте, діяльність громадськості пробудила уряд до рішучих дій по збереженню навколишнього середовища. Першим та головним приймається закон «Про охорону навколишнього природного середовища», з якого згодом Верховна Рада України розробляє ще низку законів по збереженню довкілля, в Податковий кодекс України вводиться окремий розділ «Екологічний податок», розробляються програми виходу з екологічної кризи в найбільш забруднених містах України. Дедалі більше українців свідомо бореться за збереження природи, чистоту навколишнього середовища, отже, й за виживання людини.

## БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бобко, А. (1993). Ліс – не тільки дар природи. *Віче*, (1), 56-71.
- Бобко, А. (1994). За деревами побачити ліс. *Віче*, (7), 70-78.
- Водний кодекс України. № 213/95-ВР (2023). Кодекс України. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-vr#Text>
- Гардашук, Т. (1997). Довкілля – без гарантій збереження. *Віче*, (5), 99-108.
- Гатненко, А. (1994). Річка, яка тече через серце кожного українця. *Віче*, (1), 74-81.
- Гончар, О. (2001). *Собор*. Наукова думка.
- Гопко, Г. (2009). *Екологічна публіцистика: Світоглядний аспект (на прикладі зарубіжних та українських видань 1992 – 2008 рр.)*. (Автореф. дисертація, Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.
- Городній, М. (1996). Земля не спізниться з віддачею боргів. *Віче*, (7), 81-90.
- Драч, І. (2002). *Чорнобильська мадонна*. Фоліо.
- Жихарева, О. (2013). Аспекти дослідження екологічного дискурсу. *Нова філологія*, (55), 53-56.
- Здоровега, В. (1969). *У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності*. Львівський університет.
- Зінкевич, О. (1992, 21.05). У Чорнобильській зоні. *Літературна Україна*, (20), 8.
- Качинський, А. (1995). Балансування на межі ризику. *Віче*, (1), 94-100.
- Качинський, А., & Завгороднюк, П. (1998). Без наукових засад екобезпеку не вибудуєш. *Віче*, (1), 94-100.
- Кириленко, К. (2015). Екологічна проблематика в контексті сучасних культурологічних досліджень. *Культура і мистецтво у сучасному світі*, (16), 19-29.
- Кірейцева, Г., & Нікітюк, М. (2017). Екологічна освіта в контексті сталого розвитку України. *XIII Всеукраїнська наукова on-line конференція студентів, магістрів та аспірантів з міжнародною участю “Сучасні проблеми екології”* (с. 68). Житомирський державний технологічний університет.
- Ковалевська, Л. (1991, 25 квітня). Четвертий енергоблок або як оберігали людей і честь мундира. *Літературна Україна*, (17), 2.
- Костенко, Л. (1989). *Вибране*. Дніпро.
- Лубківський, Р. (1991, 13 червня). Духовний Чорнобиль. Від трагедії до національної консолідації. *Літературна Україна*, (24), 2.
- Олійник, Б. (1988). *Сім*. Радянський письменник.
- Плачинда, С. (1991, 14 березня). Україна в небезпеці. *Літературна Україна*, (11), 3.
- Про еколого-економічний експеримент у містах Кривий Ріг, Дніпродзержинськ та Маріуполь. № 235/97-рп. (2005). *Розпорядження Президента України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235/97-rp#Text>
- Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами. № 1947-III. (2000). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1947-14#Text>
- Про об'єкти підвищеної небезпеки. № 2245-III (2023). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>
- Про охорону атмосферного повітря. № 2707-XII. (2023). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
- Про охорону навколишнього природного середовища. № 1264-XII (2023). *Закон України*. Відновлено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
- Сікачина, Т. (1992, 9 липня). Чорнобильський проект МАГАТЕ. *Літературна Україна*, (26), 6.
- Соломатін, Ю. (1995). "Sex wars" чи суспільство сталого розвитку? *Віче*, (1), 80-85.
- Стегній, О. (1995). Україна перед вибором: Технократизм чи гармонія з природою. *Віче*, (1), 86-93.
- Стегній, О. (1998). Комунікація як інструмент екологічної політики. *Віче*, (8), 96-106.
- Стегній, О. (2001). *Екологічний рух в Україні: Соціологічний аналіз*. КМ Академія.
- Ткачук, М. (2011). Людина і природа в українській літературі кризь призму екокритики. *Дивослово*, (6), 52-56.
- Філіпчук, Г. (1994). Зберегти – значить радикально відновити. *Віче*, (7), 96-106.
- Чорна, О. (2012). Особливості функціонування поняття «безпека / bezpečnost» в сучасній публіцистиці. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*, (19), 161-167.
- Щербак, Ю. (1989). *Чорнобиль. Документальна повість*. Дніпро.
- Яворівський, В. (2006). *Марія з полином у кінці століття*. Фоліо.
- Яновський, Ю. (2009). *Вершини. Чотири шаблі*. Школа.

## REFERENCES

- About atmospheric air protection. No. 2707-XII. (2023). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
- About environmental protection. No. 1264-XII (2023). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
- About objects of increased danger. No. 2245-III (2023). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>
- About the ecological and economic experiment in the cities of Kryvyi Rih, Dniprodzerzhynsk and Mariupol. No. 235/97-rp. (2005). *Decree of the President of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235/97-rp#Text>
- About the National Program for the Management of Toxic Waste. No. 1947-III. (2000). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1947-14#Text>
- Bobko, A. (1993). The forest is not only a gift of nature. *Viche*, (1), 56-71.
- Bobko, A. (1994). See the forest for the trees. *Viche*, (7), 70-78.
- Chorna, O. (2012). Peculiarities of the functioning of the concept of "security / safety" in modern journalism. *Comparative studies of Slavic languages and literatures. In memory of Academician Leonid Bulakhovsky*, (19), 161-167.
- Drach, I. (2002). *Chernobyl Madonna*. Folio.
- Filipchuk, G. (1994). To save means to radically restore. *Viche*, (7), 96-106.
- Gatnenko, A. (1994). A river that flows through the heart of every Ukrainian. *Viche*, (1), 74-81.
- Hardashuk, T. (1997). Environment – without guarantees of preservation. *Viche*, (5), 99-108.
- Honchar, O. (2001). *Cathedral*. Scientific thought.
- Hopko, G. (2009). *Environmental journalism: Worldview aspect (on the example of foreign and Ukrainian publications from 1992 to 2008)*. (Author's dissertation, Taras Shevchenko Kyiv National University). National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi.
- Horodny, M. (1996). The Earth will not be late in repaying its debts. *Viche*, (7), 81-90.
- Kaczynskii, A. (1995). Balancing on the edge of risk. *Viche*, (1), 94-100.
- Kaczynskii, A., & Zavhorodniuk, P. (1998). You cannot build eco-security without scientific foundations. *Viche*, (1), 94-100.
- Kireitseva, G., & Nikityuk, M. (2017). Environmental education in the context of sustainable development of Ukraine. *XIII All-Ukrainian scientific on-line conference of students, masters and postgraduate students with international participation "Modern problems of ecology"* (p. 68). Zhytomyr State Technological University.
- Kostenko, L. (1989). *Selected*. Dnipro
- Kovalevska, L. (1991, April 25). The fourth power unit or how people and the honor of the uniform were protected. *Literary Ukraine*, (17), 2.
- Kyrylenko, K. (2015). Environmental problems in the context of modern cultural studies. *Culture and art in the modern world*, (16), 19-29.
- Lubkivskyi, R. (1991, June 13). Spiritual Chernobyl. From tragedy to national consolidation. *Literary Ukraine*, (24), 2.
- Oliynyk, B. (1988). *Seven*. Soviet writer.
- Plachinda, S. (1991, March 14). Ukraine is in danger. *Literary Ukraine*, (11), 3.
- Shcherbak, Yu. (1989). *Chernobyl Documentary story*. Dnipro
- Sikachyna, T. (1992, July 9). Chernobyl project of the IAEA. *Literary Ukraine*, (26), 6.
- Solomatin, Yu. (1995). "Sex wars" or a society of sustainable development? *Viche*, (1), 80-85.
- Stegnii, O. (1995). Ukraine faces a choice: Technocracy or harmony with nature. *Viche*, (1), 86-93.
- Stegnii, O. (1998). Communication as a tool of environmental policy. *Viche*, (8), 96-106.
- Stegnii, O. (2001). *Ecological movement in Ukraine: Sociological analysis*. KM Academy.
- Tkachuk, M. (2011). Man and nature in Ukrainian literature through the prism of ecocriticism. *Divoslovo*, (6), 52-56.
- Water Code of Ukraine. No. 213/95-BP (2023). *Law of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-bp#Text>
- Yanovsky, Yu. (2009). *Riders Four sabers*. School.
- Yavorivskyi, V. (2006). *Maria with wormwood at the end of the century*. Folio.
- Zdorovega, V. (1969). *In the publicist's workshop. Problems of theory, psychology, journalistic skills*. Lviv University.
- Zhikhareva, O. (2013). Aspects of environmental discourse research. *New Philology*, (55), 53-56.
- Zinkevich, O. (1992, 21.05). In the Chernobyl zone. *Literary Ukraine*, (20), 8.